

Dalmålsakademiens årsmöte
25/4 2026
Orsa Hembygdsgård

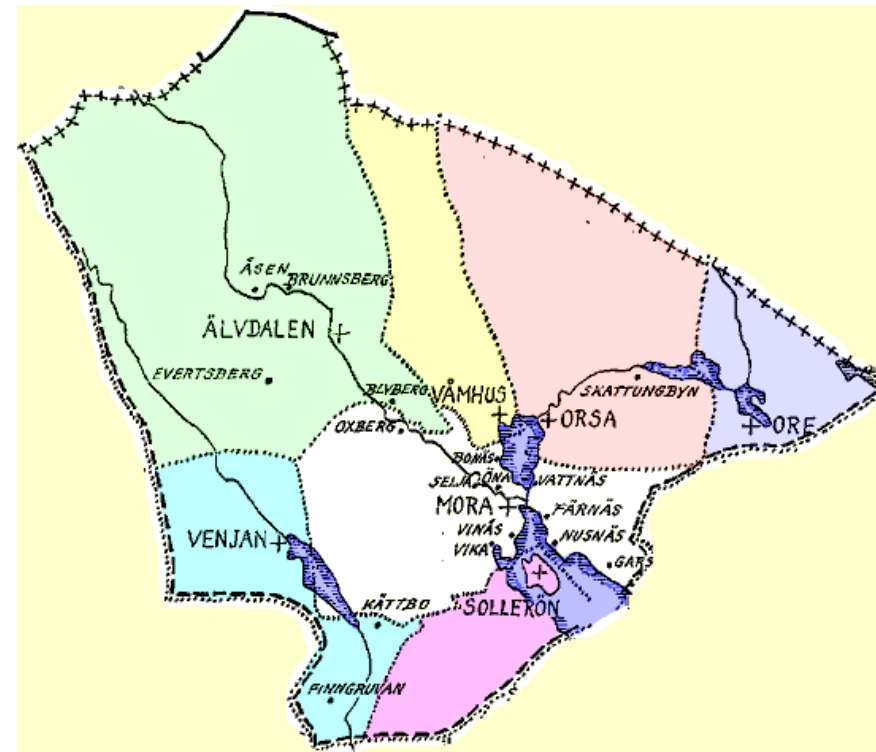
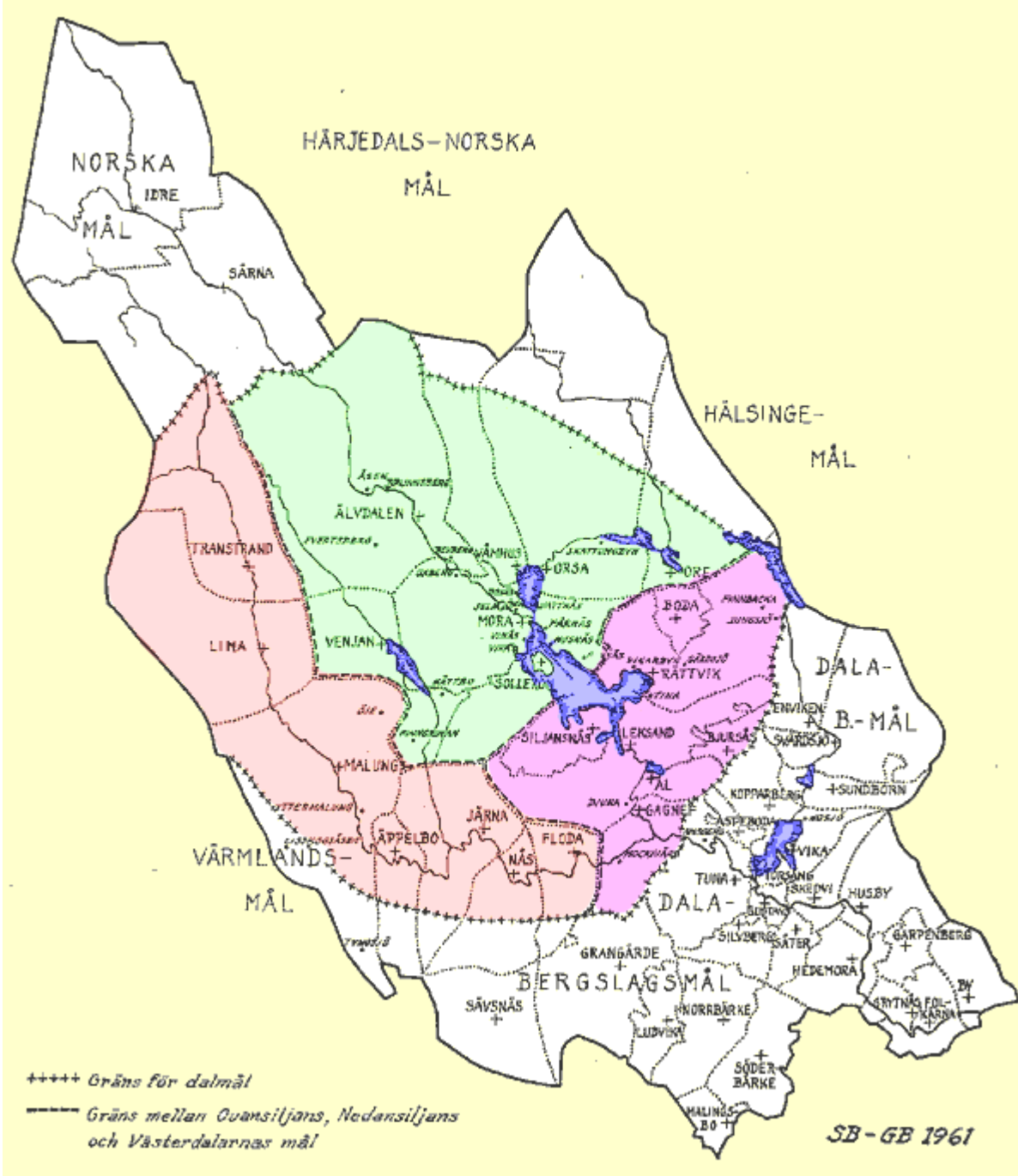
**»Ovansiljanmålen syntax
och morfologi«**

En ny undersökning av hur ovansiljansmålen står sig i dag

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*» (Svenska landsmål och svenskt folkliv 2024/25 s. 35–105)

- Artikelförfattarna:

Piotr Garbacz, *Martin Jacobsen, Brynjar Olsnes Østmo-Sæter, Celine Vendelbo Mikkelsen, Jan Einar Slethei, Sandra Lien Reksnes, Yasmin Ullestad, Alexandra Ramstad Racheck, Daniel Bemar Rasmussen Emblem* (Universitetet i Oslo)

Svenska landsmål och svenskt folkliv

- Grundad 1878 i Uppsala.
- Ledande tidskrift för forskning om Sveriges folkmål.

Om dalmål i tidigare nummer (exempel)

- Adolf Noreen, *Dalmålet* (1881–82)
- Joh. Boëthius, *Oremålets ställning inom dalmålet* (1907), *Orsamålet i Dalarna* (1918–26)
- Lars Levander, *Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning och syntax* (1909), *Apokope i älvdalsmålet* (1920), *Kan man i dalmålet konstatera ett äldre uttal (h)ä av hö n.? (1948)*
- Anders Björk, *Orsamål. Anteckningar* (1910)
- Bror Lindén, *Dalska namn- och ordstudier gällande särskilt Mora tingslag och Österdalsområdet* (1947), *Två genmälen: 1. till frågan om glyx, fjärgor, och Vättnäs samt dalska "gårdsnamns" användning; 2. vittnesbörden om ett äldre uttal (h)ä av ordet hö n. i dalmål* (1950), *I "Bjönsboden". En berättelse på dialekt från Nusnäs i Mora* (1975)
- Stig Björklund, *Älvdalsmålet i A. J. Prytz' Comoedia om Konung Gustaf then första 1622* (1956), *Demonstrativpronomen av särskilt intresse i dalmålet* (1963), *Dalrunor och bomärken på en träskål från år 1705, återfunnen i Minnesota* (1981), *Ertse "myrmalm" i Övre Västerdalarna. En järnterminologisk studie* (1981), *En bröllopsdikt på moramål från år 1646* (1982)
- Gösta Holm, *Om tilljämningen i dalmålet* (1962)
- Gunnar Nyström, *Om maskulina substantiv på -l i älvdalsmålet* (1988), *Två fonemsammanfall i dalmål – och två ordstudier* (1995)
- Erik Olof Bergfors, *Tilljämning a : ä i dalmål och dalabergsmål* (1995)

»*Ovansiljansmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Ovansiljansmålen kommer av *forndalskan*.
- Dalskan står historiskt mellan östnordiska (svenska, danska) och västnordiska (norska, isländska, färöiska).
- Dalskan kan ha skilt ur sig redan omkring 500 e.Kr.
- Författarna räknar med sju ovansiljansmål, ett för varje socken i Ovansiljan: *Mora, Ore, Orsa, Sollerön, Venjan, Våmhus, Älvdalen*.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Hur många *dalskar* i Ovansiljan i dag?
 - Älvdalen 2.500 (170 under 20 år)
 - Mora 1.300
 - Orsa 500
 - Våmhus 350
 - Sollerön 250–300
 - Venjan 100
 - Ore 30 (bara i de äldre generationerna)

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Ovansiljansmålen har många karakteristiska drag inom
 - ljudlära (t.ex. diftonger, inget *h*, nasalvokaler)
 - morfologi (t.ex. kasusböjning, personböjning)
 - syntax (mönster för ordfogning och ordböjning)
 - ordförråd (t.ex. *kripp*, *mona*, *tembel*)
- I artikeln presenteras ett antal fenomen inom **syntax** och **morfologi**.

Äldre forskning jämförs med resultat av nya undersökningar och beskrivningar av målen.

»*Ovansiljanmålets syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Äldre citerade arbeten:
 - C. Säve 1854: *De starka verberna i dalskan och gotländskan.*
 - A. Noreen 1881: *Inledning till dalmålet.*
 - L. Levander 1909: *Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning och syntax.*
 - J. Boëthius 1907: *Orsamålet i Dalarna. 1. Ljudlära.*
 - Th. Tannerhagen 1913: *Oremålet.*
 - L. Levander 1925–28: *Dalmålet.*
- m.fl.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Nyare undersökningar och beskrivningar:
 - Andras forskning och utgåvor från senare tid:
 - Östnors byalag 1990: *Bygdemål i Mora. Östnor, Öna och Kråkberg*.
 - M. Andersson & S. Danielsson 1999: *Färdär från Soldn*.
 - B. Ask 2000: *Våmhus. Ordlista jämte kortfattad grammatik*.
 - K. Wennberg 2007: *Wenjad. En ordbok*.
 - B. Åkerberg 2012: *Älvdalsk grammatik*.
 - E. Olander & K. Ohlsén 2013: *Orsaord* (2 uppl.).
 - A. Elings Blomberg 2025: *Oremål – en dialekt från Dalarna*.
m.fl.
 - Författarnas egna fältundersökningar (2010–2025):
»acceptabilitetsbedömningar» av färdiga meningar, muntligt eller skriftligt.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Kasusböjning
- Personböjning av verb
- Uppprepning av subjektet
- Ordföljd
- Användningen av »det»
- Användningen av negationer (»inte», »ingen», »aldrig» m.m.)
- Användningen av bestämd form

»Ovansiljanmålen syntax och morfologi»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Kasusböjning (förr):
 - *nominativ, ackusativ, dativ, genitiv, (vokativ)*
- Kasusböjning (nu):
 - Orsa tycks bevara kasusböjningen bäst.
 - I Ore, Våmhus och Orsa gärna *ackusativ* i stället för *dativ*.
 - Mora, Sollerön, Venjan, Älvdalen vanligen sammanfall mellan *nominativ* och *ackusativ*; *dativ* bäst bevarad i substantiv i bestämd form.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Personböjning av verb (förr):
 - Hela Ovansiljan utom Venjan.
- Personböjning av verb (nu):
 - Nu saknas oftast personböjningen även i Ore, i övrigt som förr.
- Några varianter i personböjningen (förr och nu):
 - Ors. *wi spilöm, ni ta`i* (vi spelar, tar) – *spi`l wi, ta`ni*
 - Soll. *vi ärasum* / Älvd. *ärums* (vi hörs)

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Personböjning utan personligt pronomen i 1 och 2 person plural (förr och nu):
 - Älvd. ***Bakum***. (*Vi* bakar.) ***Kumir***. (*Ni* kommer.)

Osäkert om detta förekommer eller har förekommit utanför Älvdalen.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Upprepning av subjektet (förr och nu):
 - Ors. *Ånn i do 'nt ånn jålåk*. (Han är i alla fall inte arg.)
 - Venj. *Ann e då för ann mer drutjen än i*. (Han är i alla fall fullare än jag.)
 - Våmh. *Ann ir fel ann unggrun*. (Han är minsann hungrig.)
 - Älvd. *Eð war sakt eð armlit*. (Det var verkligen synd.)

Okänt från Mora och Sollerön.

»Ovansiljanmålen syntax och morfologi»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Ordföljd (1) (förr och nu, vanligare förr):
 - Mor. *nå så i **a ålder** djort* (något som jag *aldrig har* gjort)
 - Ors. *biln sö däm **wil nug** tjepa* (bilen som de *nog vill* köpa)
 - Soll. *då i **add innt** nån TV* (då jag *inte hade* någon TV)
 - Venj. *nå i **kund änt** föstå* (något jag *inte kunde* förstå)
 - Älvd. *biln so 'n **will it** åvå* (bilen som han *inte vill* ha)

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Ordföljd (2) (förr och nu, vanligare förr):
 - Mor. *ann så gambläst* **e** (den som är äldst)
 - Ors. *wi sö aiti värdsn* **amm bott** (vi som *har bott* ute i världen)
 - Soll. *dämm så i Dalum* **a veri** (de som *har varit* i Dalarna)
 - Venj. *dåmm så i Dalum* **a boe** (de som *har bott* i Dalarna)
 - Älvd. *Eđ djikk til sos til* **uld go**. (... som det *skulle gå till*.)

»Ovansiljanmåls syntax och morfologi»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Användningen av »det» (förr och nu):
 - Mor. **Äd a nånn** stuli männ bil. (*Någon har stulit min bil.*)
 - Ors. **Ä a nönn** stuli biln. (*Någon har stulit bilen.*)
 - Soll. **Ä a jänn rev** täi önor. (*En räv har tagit hönorna.*)
 - Venj. **Ä a jänn röv** täi hönnsä. (*En räv har tagit hönsen.*)

Okänt i Ore och Älvdalen.

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Inget »det» (gammalt, bara Älvdalen?):
 - Älvd. **og war** såmårn (och det var sommar)
 - Älvd. ien butt **so war** lutjeð o (en burk som det var lock på)

»Ovansiljanmålen syntax och morfologi»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Dubblering av negationer (förr och nu):
 - Mor. *I **si'nt** inggan.* (Jag ser *inte* någon.)
 - Ore *I **a'nt** tjöft **assint**.* (Jag har *inte* köpt någonting.)
 - Ors. *O dugd **int** swårå mi **assint**.* (... *inte* svara mig någonting.)
 - Soll. *I **a'nnt** sitt **inggän**.* (Jag har *inte* sett någon.)
 - Venj. *Ann **fikkent** åldär nå jölp.* (... *inte* någonsin någon hjälp.)
 - Våmh. ***inggä** mausär **inggästass*** (inga möss någonstans)
 - Älvd. *Dier djärå **inggum** **inggan** skådå.* (... *ingen* någon skada.)

»*Ovansiljanmålen syntax och morfologi*»

(Svenska landsmål 2024/25 s. 35–105)

- Användningen av bestämd form (förr och nu):
 - Mor. *selt* ***brendunä*** (sålt *brännvin*)
 - Ore *ä wa* ***sumorn*** (det var *sommar*)
 - Ors. ***Wöstn*** *i dir.* (*Ost* är dyrt.)
 - Soll. *mäss ä e* ***vitträn*** (när det är *vinter*)
 - Våmh. *drikk* ***myötji*** (dricka *mjölk*)
 - Älvd. *Ulum fō* ***stjyreð*** *et midags.* (Vi skall få *långfil* till lunch.)

Okänt numera i Mora och Venjan enligt fältundersökningarna.

Några slutsatser i artikeln

- »Våra resultat visar tydligt att Ovansiljanmålen skiljer sig avsevärt från de allra flesta andra nordiska varieteter samtidigt som de på vissa punkter liknar de önnordiska språken.»
 - Önnordiska: isländska och färöiska.
- De sju sockenmålen »är ur ett strukturellt perspektiv relativt homogena.»
- Men man kan i dag konstatera att »variationen i området inte längre enbart är geografisk, utan även generationsbunden och individuell.»

Artikelnslutord

- »Avslutningsvis vill vi framhålla att samtliga Ovansiljanmål är starkt hotade, flera av dem befinner sig på gränsen till att snart försvinna. ... De håller i snabb takt på att smälta in i svenskan, vilket innebär att möjligheterna att ta del av denna mycket viktiga del av Sveriges immateriella kulturarv snart är borta för alltid.»